

Risicofactoren voor herhaald slachtofferschap

Een literatuurscan

SAMENVATTING

L. van Reemst, T. F. C. Fischer & J. D. M. van Dongen

Sectie Criminologie, Erasmus School of Law, Erasmus Universiteit Rotterdam
In opdracht van WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie

© 2013, WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie. Auteursrechten voorbehouden

Inleiding

In Artikel 22 van Richtlijn 2012/29/EU van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie van 25 oktober 2012 worden lidstaten verplicht ervoor te zorgen dat slachtoffers “aan een tijdige en individuele beoordeling worden onderworpen om specifieke beschermingsbehoeften te onderkennen en om te bepalen of en in welke mate het slachtoffer tijdens de strafprocedure van bijzondere maatregelen (artikelen 23 en 24 van de richtlijn) gebruik moet kunnen maken, gelet op zijn bijzondere kwetsbaarheid voor secundaire en herhaalde victimisatie, voor intimidatie en voor vergelding”. In Nederland zal deze richtlijn mogelijk geïmplementeerd worden door het slachtoffer te beoordelen door middel van een beoordelingsinstrument bij het opnemen van de aangifte door politieambtenaren. Daarom inventariseert dit rapport de risicofactoren voor herhaald slachtofferschap volgens de literatuur door middel van een literatuurscan. Omdat een recente studie dit al onderzocht heeft, zal secundaire victimisatie buiten beschouwing worden gelaten.

Risicofactoren zijn ingedeeld in kenmerken van het slachtoffer en zijn omgeving (waaronder historische, sociaal demografische en economische, fysieke en mentale, gedrags- en omgevingskenmerken), kenmerken van het delict (waaronder het type delict, de context van het delict en de relatie met de dader) en de risicoperceptie (in hoeverre men inschat herhaald slachtoffer te worden). Omdat risicofactoren zullen variëren voor verschillende typen delicten, worden de risicofactoren voor herhaald slachtofferschap na de volgende typen apart behandeld: vermogensdelicten, (semipublieke) geweldsdelicten, seksueel, partner- en familiegeweldsdelicten en geweldsdelicten tegen mensen met een publieke taak. Ook het risico op vergelding en intimidatie wordt apart behandeld.

Onderzoeksvraag

Wat zijn volgens de wetenschappelijke literatuur belangrijke risicofactoren voor herhaald slachtofferschap van a) vermogens- en (seksueel, partner- en familie-) geweldsdelicten, en b) bij mensen zonder en met een publieke taak, voor c) herhaald slachtofferschap of intimidatie en vergelding?

Onderzoeksopzet

De risicofactoren voor herhaald slachtofferschap zijn geïnventariseerd door middel van een literatuurscan. Met kernwoorden die te maken hebben met de herhaling van slachtofferschap

is via de zoekmachine van de Erasmus Universiteit Rotterdam (sEURch), de rijksoverheid en National Criminal Justice Reference Service, via PsychInfo en via sneeuwbal- en citatiemethoden gezocht. Totaal zijn 2092 studies gevonden. Op basis van inclusie- en exclusiecriteria gerelateerd aan de methoden, inhoud en taal van studies bleven 267 studies over. Door het grote aantal beschikbare studies voor seksueel, partner- of familiegeweld zijn hier enkel de overzichtsstudies en studies met een sterker onderzoeksdesign (prospectieve studies) gebruikt. Het aantal studies dat is opgenomen in de literatuurscan is daarmee 106.

Studies zijn vooral in de laatste 15 jaar gepubliceerd en waren prospectief (N=46), retrospectief (N=41) of overzichtsstudies (N=19). Er werden geen meta-analyses over dit onderwerp gevonden. Omdat het eerdere slachtofferschap vaak over een periode voorafgaand aan de uitvoering van de studie wordt bevraagd, terwijl het mogelijke risicokenmerk ten tijde van de studie wordt bevraagd, is het voor sommige gemeten kenmerken mogelijk dat zij zich hebben ontwikkeld na het slachtofferschap. Dit geldt in meerdere mate voor de dynamische (veranderbare) dan voor de statische kenmerken. Ook kan niet altijd worden vastgesteld of een risicofactor direct herhaald slachtofferschap beïnvloedt, of indirect, via andere kenmerken, samenhangt met herhaald slachtofferschap. In hoeverre er een causaal verband bestaat tussen de risicofactoren en het herhaald slachtofferschap is dus niet duidelijk. Als leeftijd als risicofactor wordt gevonden is het bijvoorbeeld aannemelijk dat niet de leeftijd zelf, maar de bijbehorende leefstijl het risico op herhaald slachtofferschap beïnvloedt. In de studies wordt soms de sterkte van de verbanden besproken. Deze worden vaak beïnvloed door de samenhang met andere kenmerken die zijn onderzocht in de studies. Bovendien onderzoeken studies verschillende onderzoeksgroepen. De bevindingen kunnen daardoor niet gemakkelijk tussen studies worden vergeleken.

Risicofactoren voor verschillende delicten

Omdat het uiteindelijke doel is om een beoordelingsinstrument te ontwikkelen op basis van de gevonden risicofactoren, zouden we idealiter een rangorde maken van de belangrijkste risicofactoren. Doordat de verbanden tussen kenmerken en herhaald slachtofferschap echter nauwelijks met elkaar te vergelijken zijn, is dit niet mogelijk. Wel lijken een aantal kenmerken op basis van de effectgroottes die zijn gerapporteerd in de studies een extra verhoogd risico op herhaald slachtofferschap op te leveren. In onderstaande alinea's zal steeds aangegeven worden wat de sterkste verbanden bleken en vervolgens wat andere kenmerken zijn die gerelateerd bleken aan herhaald slachtofferschap.

De sterkste risicofactoren voor herhaald slachtofferschap na *vermogensdelicten* blijken het wonen in een gebied met veel criminaliteit ('hotspot') en het wonen in een wijk met veel rijtjeshuizen in vergelijking met (half)-vrijstaande huizen. Ook blijken veel sociaal demografische en economische kenmerken risicofactoren. Mannen en mensen die jonger zijn, een universitaire opleiding hebben en alleen wonen, lopen meer risico. Ook lopen mensen die een of meer auto's hebben, korter in hun woning wonen, een woning hebben die vaker leeg staat (onbewoond of weinig thuis) en hun woning via sociale woningbouw huren, meer risico. Mensen die een lager inkomen hebben en in een rijtjeshuis wonen, lopen meer risico op herhaald slachtofferschap van inbraak, terwijl mensen die een hoger inkomen hebben en in een vrijstaande woning wonen, meer risico lopen op herhaald slachtofferschap van andere vermogensdelicten, zoals autodiefstal en vandalisme. Een gedragskenmerk dat samenhangt met herhaald slachtofferschap na een vermogensdelict, is het vertonen van delinquent gedrag. Ook blijken veel omgevingskenmerken, en specifiek buurtkenmerken, gerelateerd aan herhaald slachtofferschap. Zo lopen mensen die in de binnenstad wonen, in een woning wonen waar burens op uitkijken en in een gebied wonen dat groot, gedeprimeerd en stedelijk is, meer risico. Ook als er in de wijk meer auto's per huishouden, meer jonge (tussen 5 en 15 jaar) en juist oudere bewoners, meer buurtpreventie, meer kleine huishoudens, meer private huurwoningen en meer flats voorkomen, lopen mensen meer risico op herhaald slachtofferschap. Voor herhaald slachtofferschap na vermogensdelicten geldt ten slotte dat mensen meer risico lopen als het delict recent heeft plaatsgevonden en voor herhaald slachtofferschap na inbraak als de dader kracht heeft gebruikt, alle kamers heeft doorzocht, via het raam is vertrokken, op dezelfde manier als de binnenkomst is vertrokken en als het alarm niet geactiveerd was.

Van de risicofactoren voor (semipublieke) *gewelddelicten* blijkt een groot aantal sterk samen te hangen met herhaald slachtofferschap. Mensen die (tevens) ander slachtofferschap hebben ervaren, in de gevangenis hebben gezeten en een laag inkomen hebben, lopen een sterk verhoogd risico. Ook mensen die heroïne gebruiken, een baan hebben verloren door alcoholgebruik en drugs dealen, lopen een sterk verhoogd risico op herhaald slachtofferschap. Tot slot lopen mensen die bedreigd hebben met een gewelddelict, hebben gevochten, iemand hebben gestoken en wonen in een hotspot, een sterk verhoogd risico op herhaald slachtofferschap. Ook kenmerken waarvan de sterkte van het verband niet bekend is, of die niet sterk samenhangen met herhaald slachtofferschap na een gewelddelict, zijn risicofactoren. Een historische risicofactor is het zijn opgegroeid in een eenoudergezin. Sociaal demografische kenmerken die samenhangen met herhaald slachtofferschap zijn man

zijn (maar vrouw zijn meer bij geweld op het werk), jonger zijn, niet getrouwd zijn en kinderen hebben, maar niet met de kinderen wonen. Ook een lager inkomen hebben, werkloos zijn, in een sociale huurwoning wonen, gebruik maken van sociale diensten, geen zorgverzekering hebben en korter in de woning wonen, zijn risicofactoren voor herhaald slachtofferschap na een geweldsdelict. Tevens geldt voor geweld op werk dat mensen die in de medische of juridische sector werken, met anderen samenwerken, meer 's nachts werken en in een stedelijk gebied werken, meer risico lopen op herhaald slachtofferschap. Mentale en fysieke kenmerken die gerelateerd zijn aan herhaald slachtofferschap na een geweldsdelict zijn het hebben van mentale gezondheidsproblemen, psychosomatische symptomen, angsten, depressies, agressieve fantasieën, een lager zelfvertrouwen en traumakenmerken. Voor geweld op school geldt dat minder plezier in en minder verbondenheid aan school (en de mensen op school), gerelateerd zijn aan herhaald slachtofferschap. Gedragskenmerken die risicofactoren vormen voor herhaald slachtofferschap na geweldsdelicten, zijn meer gedragsproblemen hebben, middelengebruik en delinquent gedrag. Omgevingsrisicofactoren zijn kenmerken gerelateerd aan familie- en vriendenrelaties, namelijk als meer middelengebruik in de familie voorkomt, of als men minder goede zorg krijgt, inconsequente discipline van ouders krijgt en in een bende zit. Voor geweld op school geldt dat wanneer er meer (achterstands)leerlingen op school zitten en men slechtere relaties met leraren en klasgenoten heeft, men meer risico loopt op herhaald slachtofferschap. Tenslotte geldt dat als het delict recent heeft plaatsgevonden, men meer risico loopt. Voor geweld op het werk geldt dat mensen meer risico lopen als er een wapen aanwezig was en het delict buiten heeft plaatsgevonden.

Naar herhaald slachtofferschap na een *seksueel, partner- of familiegeweldsdelict* is al veel onderzoek gedaan. Daaruit blijkt dat sterke risicofactoren het frequenter slachtofferschap hebben ervaren, opvang hebben gebruikt na slachtofferschap, middelengebruik en een risicoperceptie van 'enigszins veilig' zijn. Ook zijn relatief sterke risicofactoren emotiedisregulatie hebben (en specifiek impulsief zijn), borderline symptomen hebben, zichzelf de schuld geven van het delict, minder geloven dat praten over het slachtofferschap het beter maakt, minder nieuwe mogelijkheden zien en dader zijn. Van de andere kenmerken is de sterkte van het verband niet onderzocht of is het verband niet sterk gebleken. Een historisch kenmerk dat samenhangt met herhaald slachtofferschap is het ontbreken van een veilige hechtingsstijl in de opvoeding. Sociaal demografische en economische risicofactoren voor herhaald slachtofferschap na seksueel, partner- of een familiegeweldsdelict zijn vrouw zijn, jonger zijn, een lagere opleiding hebben en ongetrouwd zijn. Ook lopen mensen die

werkloos zijn, een lagere sociaal-economische status hebben en een lager inkomen hebben, meer risico. Fysieke risicofactoren zijn een handicap hebben, meer gezondheidsproblemen hebben en somatische klachten hebben. Mentale risicofactoren zijn meer moeite hebben met het herkennen en benoemen van gevoelens, een verlaagde risico-inschatting hebben, boos zijn en meer spanningsbehoefte hebben. Mensen die een psychiatrische stoornis hebben, minder psychologisch welbevinden (angsten, depressie, zelfmoordpogingen) hebben en minder self-efficacy (het vertrouwen in de eigen bekwaamheid om gedrag te kunnen uitvoeren) hebben, lopen meer risico. Ook mentale kenmerken gerelateerd aan het delict, namelijk zich schamen voor het slachtofferschap, meer traumakenmerken hebben, meer moeite hebben met het slachtofferschap, minder het delict erkennen en gebrekkige copingstrategieën hebben, zijn risicofactoren voor herhaald slachtofferschap na seksuele, partner- en familiedelicten. Gedragskenmerken gerelateerd aan herhaald slachtofferschap zijn meer seksueel risicogedrag en daderschap. Omgevingsrisicofactoren zijn interpersoonlijke problemen, familiedisfunctie en de schuld krijgen van slachtofferschap. Delictrisicofactoren zijn gedurende langere tijd slachtoffer zijn geweest (bijvoorbeeld over langere periode misbruikt zijn), recenter slachtoffer zijn geworden en slachtoffer zijn geworden van een ernstiger delict. Ook de relatie met de dader, namelijk het afhankelijk zijn van de dader, dichtbij de dader zijn en dichtbij de dader blijven, is een risicofactor. Tot slot is ook de risicoperceptie een risicofactor. Mensen die inschatten dat zij een groter risico lopen op herhaald slachtofferschap, lopen meer risico.

Voor herhaald slachtofferschap onder *mensen met een publieke taak* blijken relatief sterke risicofactoren slachtofferschap buiten de functie hebben ervaren, bij een bepaalde beroepsgroep horen (politie en treinconducteurs meer), meer contact met burgers hebben, meer slecht nieuwsgesprekken voeren, het fysiek zwaar werk doen, frequent onderbroken worden, negatievere ideeën (evaluatie en self-efficacy) over assertieve reacties hebben en verminderde gespannenheid hebben. Van de risicofactoren die niet sterk gerelateerd zijn, of waarvan de sterkte niet bekend is, blijken een verleden van sociale en emotionele problemen hebben en een afwijzende opvoeding hebben gehad, historische risicofactoren te zijn. Sociaal demografische en economische risicofactoren zijn man zijn, jonger zijn en een lagere opleiding hebben. Functiekenmerken die samenhangen met herhaald slachtofferschap zijn minder training hebben gehad, minder praktijkervaring hebben (voor politie en verpleging), een leidinggevende taak hebben, meer uur per week werken, meer contact met onbekende burgers hebben, een vrij toegankelijke werkruimte hebben en een lagere personeelsbezetting hebben. Ook hangt meer 's nachts, 's avonds, op straat, in het weekend en alleen werken

samen met herhaald slachtofferschap, net als in een stedelijk gebied werken, samen met herhaald slachtofferschap. De fysieke en mentale risicofactoren zijn op te delen in algemene kenmerken en kenmerken gerelateerd aan het werk. Algemene fysieke en mentale risicofactoren zijn meer fysieke klachten hebben, meer spanningsbehoefte hebben, meer stress ervaren en meer emotionele uitputting hebben. Ook meer depersonalisatie, meer angsten en irritaties, meer negatieve emoties, meer moeite met het omgaan met slachtofferschap, minder tegen kritiek kunnen, negatievere ideeën over (evaluatie en 'self-efficacy' van) assertieve reacties hebben en een negatiever mensbeeld hebben, hangen samen met herhaald slachtofferschap onder mensen met een publieke taak. Fysieke en mentale risicofactoren gerelateerd aan het werk zijn meer tijdsdruk ervaren, minder gevoel van invloed hebben op het werk, ontevreden zijn over werktijden, werkoverdracht, of werk in het algemeen, onzeker zijn over behandeling van patiënten (voor mensen in de zorg) en de intentie hebben om de baan op te zeggen. Tot slot zijn de omgevingsrisicofactoren ook gerelateerd aan het werk. Mensen die minder steun ervaren, meer conflicten op het werk over de taakverdeling hebben, de kwaliteit van het teamwerk lager vinden, meer informele interacties hebben, meer geweld door collega's ervaren, meer druk vanuit de organisatie ervaren om werk onveilig uit te voeren en aangeven dat de organisatie minder optreedt en beleid heeft ontwikkeld tegen slachtofferschap, lopen meer risico op herhaald slachtofferschap onder mensen met een publieke taak.

De laatste delictvorm die is bekeken is het ervaren van *intimidatie en vergelding* na slachtofferschap. De sterkte van de verbanden is niet bekeken, maar wel blijken er verschillende kenmerken gerelateerd aan intimidatie en vergelding. Sociaal demografische risicofactoren zijn vrouw zijn en kind zijn. Omgevingskenmerken die samenhangen met intimidatie en vergelding zijn het wonen in de binnenstad en wonen in een gemeenschap met minder sociale samenhang. Volgens de studies die delictkenmerken hebben onderzocht, lopen slachtoffers van geweld (vooral partner- en seksueel geweld), slachtoffers van herhaald slachtofferschap en mensen die zelf ook dader zijn geweest binnen het delict, meer risico. Als het delict is gemeld bij de politie, onderdeel is van een serie incidenten en recent is meegemaakt, loopt men ook meer risico. Tot slot lopen mensen meer risico op intimidatie en vergelding als de dader bij het slachtoffer, partner of familielid bekend is, als het slachtoffer met de dader samenwoont, dichtbij de dader is of aan de dader door financiën of ouderschap verbonden is.

Discussie

Uit genoemde bevindingen blijkt dat al veel kenmerken zijn geïdentificeerd die samenhangen met het risico op herhaald slachtofferschap. Risicofactoren die overeenkomen tussen de verschillende delicten, zijn ook ander geweld hebben ervaren (naast het referentiedelict), jonger zijn, minder psychologisch welbevinden hebben, meer middelen gebruiken, meer delinquent gedrag vertonen, meer familieproblemen hebben, in een wijk wonen die stedelijk is en waar veel criminaliteit voorkomt en verbonden zijn aan de dader. Deze factoren zouden ingezet kunnen worden voor de individuele beoordeling van slachtoffers als wordt besloten deze beoordeling vroeg in het proces van de aangifte, bijvoorbeeld al bij de balie op het politiebureau, te laten plaatsvinden. Van de risicokenmerken is vooral het daderschap opvallend. Het is een belangrijke bevinding dat daderschap ook een risicofactor is voor herhaald slachtofferschap, omdat dit niet in het bestaande plaatje van slachtofferschap past. Wel komt dit, en veel van de andere kenmerken die zijn gevonden, overeen met wat over het algemeen in (eenmalig) slachtofferschlitteratuur wordt gevonden.

Er zijn verschillende methodologische beperkingen aan deze literatuurscan. Allereerst zijn er logischerwijs alleen uitspraken te doen over kenmerken die in de literatuur zijn onderzocht. Mogelijk zijn de kenmerken en groepen die zijn onderzocht niet volledig, omdat dit bijvoorbeeld afhankelijk is van de beschikbaarheid voor onderzoek en het wetenschappelijke gebied waar vanuit onderzoek wordt gedaan. Veel van het onderzoek naar herhaald slachtofferschap is gedaan onder Amerikaanse of Britse groepen mensen. Mogelijk gelden niet alle risicofactoren ook voor de Nederlandse situatie. Ook is in veel studies niet duidelijk of risicofactoren al voor het eerste slachtofferschap aanwezig waren, omdat veel studies het onderzoek starten na de eerste slachtofferschapervaring. Daarnaast moet er rekening mee gehouden worden dat verbanden tussen de risicofactoren en het herhaald slachtofferschap mogelijk via een ander kenmerk (indirect verband) lopen of dat er mogelijk eigenlijk een andere risicofactor verantwoordelijk is voor het verband (schijnverband). Een andere beperking van het onderzoek is dat sommige risicofactoren slechts in een enkele studie onderzocht zijn tot nu toe. Er is meer onderzoek nodig om te bekijken of het verband tussen deze risicofactoren en herhaald slachtofferschap ondersteund wordt. Ook bleek een onderscheid tussen verschillende vormen van herhaald slachtofferschap, zoals hetzelfde of een ander type delict en dezelfde of een andere dader, niet te maken. Dit is een interessant onderwerp voor toekomstig onderzoek.

Uit een gezamenlijk interview met twee politiemensen blijkt dat in de aangifte vooral wordt ingegaan op delictkenmerken, waaronder het type, context en relatiekenmerken. Andere risicofactoren uit de literatuur komen vaak wel aan bod tijdens de aangifte, maar worden vaak nog niet gestructureerd uitgevraagd of standaard geregistreerd.

Op basis van de literatuurscan kunnen verschillende aanbevelingen worden gedaan. Naast de sterke risicofactoren zullen ook andere risicofactoren in overweging genomen moeten worden, omdat de sterktes van verbanden lastig te vergelijken zijn en omdat de sterktes vaak niet zijn onderzocht. De selectie van de risicofactoren van het beoordelingsinstrument moet ook gebaseerd zijn op de vraag waar en wanneer het instrument ingezet wordt. Als dit vooraf aan het opnemen van de aangifte gebeurt, kan de beoordeling mogelijk het beste plaatsvinden aan de hand van risicofactoren die voor meerdere typen delicten gelden en als dit later gebeurt, kunnen de risicofactoren voor afzonderlijke delicten worden gebruikt. Naast de selectie van de risicofactoren is een aandachtspunt dat het instrument geëvalueerd zou moeten worden en het belangrijk is om de ontwikkelingen met betrekking tot onderzoek en implementatie van de richtlijn in EU landen bij te houden en de Nederlandse implementatie van de richtlijn hier op aan te passen, wanneer relevant voor de Nederlandse situatie. Op basis van de informatie die is verkregen over de aangifte op dit moment, zou de aanbeveling zijn om systematische subvragen of checklisten te ontwikkelen en te gebruiken om het risico voor slachtoffers in te schatten.